

УДК 378.091:2-284](430)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ТЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНІ

Тарабан Ю.В., аспірант
кафедри педагогіки

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті охарактеризовано основи правового регулювання діяльності закладів вищої освіти Федераційної Республіки Німеччини у сфері теологічної освіти й організаційні засади її реалізації. На підставі аналізу інформації про практичну діяльність класичних державних університетів, вищих педагогічних шкіл і вищих шкіл теології Федераційної Республіки Німеччини, що мають відповідну акредитацію Міністерства освіти, схарактеризовано систему підготовки фахівців у галузі теології. Окреслено практику надання фахової теологічної освіти представникам різних конфесій, а також механізми співпраці держави та релігійних організацій у галузі теологічної освіти.

Ключові слова: теологічна освіта, заклади вищої освіти, правові засади, організаційні основи, теологічні факультети.

В статье охарактеризованы основы правового регулирования деятельности высших учебных заведений Федеративной Республики Германии в области теологического образования и организационные основы ее реализации. На основании анализа информации о практической деятельности классических государственных университетов, высших педагогических школ и высших школ теологии Федеративной Республики Германии, имеющих соответствующую аккредитацию Министерства образования, описана система подготовки специалистов в области теологии. Исследована практика предоставления профессиональной теологической подготовки представителям различных конфессий, а также механизмы сотрудничества государства и религиозных организаций в области теологического образования.

Ключевые слова: теологическое образование, высшие учебные заведения, правовые основы, организационные основы, теологические факультеты.

Taraban Yu. V. LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORK AND BASIC ARRANGEMENTS OF THE THEOLOGICAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

The article states that the process of theological education and the practice of its implementation in institutions of higher education in Germany are advanced. The system of legal principles that determine the functioning of the system of theological education along with its implementation in higher educational organizations of the Federal Republic of Germany have been examined and analyzed by eminent researchers and professors.

According to statistics, more than 100 institutions graduate theologians, teachers of religious disciplines for universities and secondary schools every year. In Germany constantly over 200 dissertation studies are defended every year and academic degrees are awarded to the theology. Based on the analysis of information on the practical activities of classical state universities and the higher pedagogical schools and high schools of theology that are accredited by the Ministry of Education of Germany, we can observe the system of training specialists in the field of theology. The educational system of Germany provides organizational and pedagogical conditions for the successful provision of educational services in the realm of religion. The vocational training of theologians focuses on staff assistance of the educational process.

A partnership between the state and the church is shown through the study of religion in public schools of Germany as a compulsory subject, the functioning of the theological faculties and social support for poor people.

The study of theology includes various faiths that are state registered ones and the mechanisms of cooperation between the state and religious organizations in field of theological education.

The main idea of the article is that the further study and the way of organization and implementation of the theological education of Germany would be effective for its actualization in Ukraine as well.

Key words: theological education, institutions of higher education, legal principles, organizational foundations, theological faculties.

Постановка проблеми. Сучасний освітньо-простір складається з багатьох компонентів, які у своїй сукупності забезпечують формування базових компетенцій особистості, необхідних їй для вирішення нагальних завдань сьогодення в різних сферах діяльності.

Особливістю ментальності сучасного європейця є знання основ власної релігійної традиції, плуралізму, толерантності до представника іншої культурно-історичної ідентичності [2].

Проблематика релігійного навчання та виховання, яка реалізуються в тому числі

й за допомогою теологічної освіти, є невід'ємним складником педагогічного процесу в більшості країн світу, у тому числі й західноєвропейських держав.

Зазначені аспекти створюють систему взаємодії держави, інституту релігії, навчальних закладів, у межах якої існує світова та європейська система теологічної освіти, що забезпечує потребу у висококваліфікованих фахівцях-теологах. Теологічні факультети функціонують в університетах Федераційної Республіки Німеччини (далі – ФРН), Сполучених Штатів Америки (США), Швейцарії, Греції, Сербії, Румунії, Болгарії та інших країнах.

Серед інших країн вирізняється усталена система вищої освіти Німеччини, яка дає можливість отримати фахову підготовку в галузі теології. Понад 100 державних і релігійних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) кожного року випускають фахівців, які стають не лише теологами, а й викладачами релігійних дисциплін у різновікових закладах освіти. Як зазначає С. Кумська, у ФРН щороку відбувається захист понад 200 дисертаційних досліджень і присвоюються вчені звання з теології [5].

Наведені факти свідчать про значущість теологічної освіти серед студентської молоді Німеччини та спростовують тезу щодо маргінальності теології як науки, навчальної дисципліни та спеціальності.

Недостатня вивченість досвіду закладів вищої освіти ФРН з організації діяльності теологічних факультетів, перспективи його запозичення й упровадження у вітчизняний освітній простір – усе це зумовлює науковий інтерес до тематики нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає Л.М. Дяченко, українські вчені мають значний досвід вивчення зарубіжних систем педагогічної освіти. Особливий інтерес зосереджено на таких темах: виявлення чинників розвитку освітніх систем (А. Алексюк, Н. Бідюк, В. Жуковський, О. Локшина, М. Нікандро, Л. Пуховська, О. Рибак); окремі аспекти професійно-педагогічної підготовки вчителів у зарубіжних країнах (Н. Авшенюк, І. Задорожна, К. Корсак, М. Лещенко, О. Мілютіна, О. Овчарук, Є. Спіцин); реформування шкільної та професійної освіти (Г. Алексевич, Т. Вакуленко, А. Василюк, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Кузнецова, Н. Лавриченко) й інші [3].

Вивчення системи освіти у ФРН завжди викликало дослідницький інтерес, зумовлений багатими академічними традиціями й особливою роллю Німеччини у створенні європейського простору вищої освіти в умовах глобалізації та євроінтеграції ХХІ століття. За результатами дослідження

Л.М. Дяченко, увага науковців-компаративістів зосереджена на таких тематиках: окремі аспекти німецької моделі підготовки педагогічних кадрів досліджували Н. Абашкіна, В. Кравець, Т. Мойсеєнко, Л. Пуховська та інші. Напрями освітньої політики ФРН висвітлені в працях Б. Мельниченка. Теорію і практику підготовки вчителя до педагогічного спілкування у вищих навчальних закладах Німеччини вивчала Л. Чулкова. Професійну підготовку вчителів у цій країні проаналізував С. Бобрakov [3].

Водночас аналіз вітчизняної наукової літератури показав, що питання підготовки викладачів релігійних дисциплін загальноосвітніх шкіл у ФРН і фахівців з теології на теологічних факультетах університетів Німеччини досліджено в Україні фрагментарно. Нормативно-правові засади теологічної освіти описані лише в контексті дискусій або як аргументи для обґрунтування позицій під час обговорення окремих аспектів релігійної освіти [4; 5].

Проблематика підготовки висококваліфікованих фахівців з теології для подальшого викладання релігійних дисциплін у навчальних закладах Німеччини досліджена на достатньому рівні в німецькій педагогічній науці, про що свідчать праці У. Бауман (U. Baumann), К.-Е. Ніпкова (K.-E. Nipkow), Г. Леммерманна (G. Lemmermann), Г. Рюппелля (G. Ruppell), Р. Фріллінга (R. Frilling), Д. Ціллессена (D. Zillessen), Г.-А. Штемпеля (G.-A. Stempel), К.-Т. Шайльке (K.-T. Scheilke) [2; 10].

Питання викладання релігії в різних типах шкіл Німеччини, професійних навчальних закладах, дошкільних установах, а також підвищення кваліфікації вчителів релігії й удосконалення якості викладання висвітлені в роботах Г. Беверсдорффа (H. Bewersdorff), Б. Ендорффа (B. Jendorff), Г.-Й. Зільберберга (G.-J. Silberberg), Ю. Клюге (J. Kluge), С. Ляймгрубера (S. Leimgruber), М. Нейфельдера (M. Neufelder), Г.-Ю. Рюріха (H.-J. Rohrig), З. Фюрстера (S. Foerster), У. Шпаршу (U. Sparschu), Г. Хільгера (G. Hilger), Х.-Г. Ціберта (H.-G. Zibert) [2; 10].

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні нормативно-правових та організаційних зasad теологічної освіти в ЗВО ФРН.

Об'єктом дослідження є теологічна освіта в ЗВО ФРН.

Предметом дослідження є процес нормативно-правового регулювання теологічної освіти у ФРН та практика її організації в ЗВО Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання свободи віросповідання

та світогляду є одним із базових для громадян ФРН. Держава визнає свободу громадянина у сфері релігії, гарантує й визначає її межі. Правовий статус релігійної спільноти або прихильників того чи іншого світогляду не залежить від кількості послідовників або загального статусу в німецькому суспільстві. Правові наслідки такого статусу забезпечують ст. 18 Декларації ООН «Про права людини», ст. 9 Європейської Конвенції «Про захист прав людини», а також ст. 4 Конституції ФРН (пп. 1–2) [6; 8].

Релігійний склад населення країни є важливим фактором дослідження теологічної освіти. Статистичні дані свідчать, що сьогодні в Німеччині проживає приблизно 62% вірян, із них – 30% католиків, 27% протестантів, близько 5% мусульман, 36% становлять нерелігійні люди й атеїсти [15]. Решта населення відвідує різні нечисленні релігійні об'єднання. Водночас кожна з конфесій формує попит на фахівців у галузі релігії відповідно до віросповідання.

Теологічна освіта як складник релігійної освіти загалом у ФРН реалізується за дотриманням міжнародних правових документів (зокрема Всезагальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 року, двох Міжнародних пактів ООН – про економічні, соціальні та культурні і громадянські права від 16 грудня 1966 року. Відповідно до Статуту ООН (1945), забороняється дискримінація особистості за релігійною ознакою, а Європейська конвенція захисту прав людини та основних свобод (1950) проголошує в ст. 9 свободу думки, совісті й релігії [8].

Варто зазначити, що згадані міжнародно-правові документи визнані Україною та можуть бути правою основою для вітчизняної теологічної освіти.

Державно-церковні відносини у ФРН базуються на трьох принципах: нейтралітету, толерантності та співпраці. Право громадян на релігійну освіту закріплена Конституцією ФРН (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949) [8], а також конституціями федеральних земель. Стаття 4 федераальної Конституції гарантує громадянам право на свободу релігії та світогляду.

Державна політика ФРН у сфері релігії й реалізації свободи совісті здійснюється в межах норм державно-церковного права (Staatskirchenrecht), яке, відповідно до норм Конституції, регулює стосунки між державою та церквою (маються на увазі релігійні організації, що офіційно зареєстровані в державних органах ФРН) на основі публічного права. Відповідно, релігійні

організації цього типу мають статус суб'єктів публічного права.

Зберігаючи нейтралітет у питанні релігії, держава дбає про забезпечення прав віруючих через надання можливості отримати відповідну релігійну освіту. Частина З ст. 7 визначає, що вивчення релігії є обов'язковим і має здійснюватись відповідно до принципів релігійних громад, що мають державну реєстрацію [8].

ФРН не має державної церкви, про що сказано в ст. 140 Конституції. Але також не зазначається про відокремлення церкви від держави, що на практиці втілюється у вигляді поєднання нейтралітету держави стосовно питань цінностей і світогляду й водночас кооперації та співпраці. У статті зазначається, що державні зобов'язання стосовно релігійних організацій мають бути виконані відповідно до законодавства окремих суб'єктів федерації (земель). Стаття 123 Конституції ФРН визначає, що договори, укладені з державою, діють до тих пір, доки сторони виконують узяті зобов'язання та поки не будуть або укладені нові договори, або договори не будуть розірвані сторонами [8].

Практику конкретного застосування тих чи інших юридичних норм у правовому просторі ФРН містить двотомна Настільна книга державно-церковного права ФРН (Handbuch des staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland) [13], у якій описані конкретні способи регулювання державно-церковних відносин, у тому числі й щодо функціонування теологічних факультетів закладів вищої освіти.

Вивчення релігії в державних школах Німеччини як обов'язкового предмета, функціонування теологічних факультетів, різні форми соціальної підтримки нужденних – усе це напрями реалізації партнерства держави й церкви.

Історична традиція визначила, що в Німеччині теологічні факультети представлені Римо-Католицькою та Євангелістською церквами, які мають по 15 теологічних факультетів у державних університетах.

У більшості земель цілі та зміст викладання, акредитація вчителів релігії, підручників належать до сфери повноважень релігійних громад. Функціонує чітко налагоджена система обов'язкової шкільної релігійної освіти, підготовка кадрів для якої гарантована Конституцією. Кафедри релігійної педагогіки або навчальні підрозділи з іншою назвою за рахунок держави забезпечують навчання майбутніх викладачів релігії у вищих педагогічних школах і на теологічних факультетах університетів [10].

Більшість випускників теологічних факультетів стають викладачами шкільних

предметів релігієзнавчого напряму. Теологічна й педагогічна підготовка вчителя є обов'язковою умовою для працевлаштування та формує попит на здобуття теологічної освіти в університеті [10].

Варто зазначити, що право на існування теологічних факультетів надане культурним комітетам окремих земель (див. ст. ст. 137 і 149 Веймарської Конституції 1919 року, що перейшли до Конституції 1949 року) [8]. Попри гострі дискусії та пропозиції скасувати теологічні факультети або позбавити їх державного фінансування, Федеральний конституційний суд у 2008 році підтвердив конституційність існування теологічних факультетів, випускники яких отримують дипломи державного зразка (як і студенти інших факультетів) [9].

Католицькі теологічні факультети керуються відповідними документами Святого Престолу у Ватикані: так, апостольська конституція «Deus scientiarum Dominus» (1931) досить детально регламентує навчальний процес на теологічному факультеті [11].

Важливим складником функціонування теологічних факультетів є питання фінансування. На виконання конституційного зобов'язання з підготовки кадрів (педагогів з релігії) держава бере на себе фінансування теологічних факультетів державних ЗВО (університетів і вищих педагогічних шкіл). При цьому варто зазначити, що сюди спрямовується частина коштів, які надходять до бюджету держави від церковного податку.

Громадяни ФРН сплачують церковний податок згідно з належністю до тієї чи іншої конфесії (залежно від суб'єкта федерації становить 8–9% річного доходу платника). Збір церковного податку регулюється ст. 140 Конституції ФРН, а також нормами церковного права відповідних традиційних для Німеччини конфесій. Нерелігійні громадяни або ті, які не належать до найбільших конфесій, сплачують цей податок на потреби соціальної допомоги нужденним.

Щоб з'ясувати, де у ФРН можна отримати теологічну освіту, в межах дослідження об'єктом вивчення стали 428 закладів вищої освіти, що мають акредитацію Міністерства освіти ФРН станом на зимовий семестр 2016–2017 років: 106 університетів (Universität), 6 вищих педагогічних шкіл (Pädagogische Hochschule), 16 вищих шкіл теології (Theologische Hochschule), 53 вищі школи мистецтва (Kunsthochschule), 217 спеціалізованих вищих шкіл (Fachhochschule) та 30 вищих шкіл управління (Verwaltungsfachhochschule) [14].

Аналіз змісту сайтів вищезазначених ЗВО ФРН за критерієм надання фахової підготовки у сфері теології виконаний нами

в рамках дослідження, дав змогу виокремити для подальшого аналізу 126 закладів вищої освіти, у яких передбачені спеціальні навчальні курси релігійного та морально-етичного спрямування. Майже всі теологічні факультети або напрями підготовки в галузі релігії вищезазначених закладів існують з часу заснування і становлять невід'ємну частину їх кількасотлітньої історії.

Освітня діяльність теологічних факультетів будується на підставі відповідного віровчення, яке має викладатися без самовільних відхилень. Викладачі теологічних факультетів є підлеглими церковного міністерства. Церкви беруть участь у проведенні вступних іспитів і затверджують на посади викладачів. Навчальна документація закладу вищої освіти, де функціонує теологічний факультет, має бути узгоджена з вищим церковним керівництвом землі [4; 10].

Теологічні факультети у своїй діяльності є простором конструктивної співпраці держави та церкви, поєднання норм державного та церковного права. Держава фактично не втручається в діяльність теологічних факультетів, трактуючи таку автономність внутрішньою справою церкви. При цьому процедура обрання кандидатів і затвердження їх на вакантні посади (католицької – через mission canonica, євангелістської – через vocation) відбувається лише за згоди єпископа. Критеріями відбору є питання віросповідання та способу життя відповідно до віри. Якщо в церковного керівництва є претензії до кандидата (або ж до діючого викладача теологічних дисциплін), то університет має забезпечити його іншою роботою відповідно до його наукового звання.

Варто зазначити, що у ЗВО Німеччини вивчають теологію громадяни інших країн. Система теологічної освіти німецькомовних країн дає змогу працевлаштування для осіб, котрі отримали вищу освіту у ЗВО Німеччини. Analogично, якщо особа отримала освіту на теологічних факультетах відповідного релігійного спрямування у Швейцарії або Австрії, вона може розраховувати на працевлаштування у ФРН [2].

Останнім часом кількість мусульман із країн Близького та Середнього Сходу, які постійно проживають у Німеччині, значно збільшилась. Міграція стала причиною того, що іслам став другою за кількістю послідовників релігією в країні. За даними Німецької ісламської конференції (Deutsche Islam Konferenz (DIK)), яка відбулася у 2012 році, кількість віруючих мусульман у ФРН коливається від 4,4 до 4,7 млн. осіб, що становить від 5,4% до 5,7% населення [1].

У контексті соціалізації новоприбулих осіб з країн Сходу виникла потреба

викладання ісламу для дітей, що стали навчатися в німецьких школах. Перша кафедра шкільного ісламу відкрита в університеті Мюнстера у 2004 році. Програма передбачає вивчення низки спеціальних навчальних дисциплін, для чого передбачені вакансії професорів відповідного освітнього спрямування.

Як зазначає О. Мірошникова, потреба в підготовці педагогічних кадрів призвела до початку реалізації комплексної програми ісламської теологічної освіти в університеті Оsnabrюка у 2009 році за фінансової підтримки Турецького ісламського союзу DITIB. Навчальну документацію складено за взірцем факультетів католицької та євангелістської теології, студенти вивчають оглядові курси з християнства, міжкультурних комунікацій, педагогіки тощо [7].

Станом на 2018 рік факультети ісламської теології функціонували в державних університетах Мюнстера, Франкфурта-на-Майні, Оsnabrюка, Нюрнбергга, Гіссена, а також у вищих педагогічних школах Карлсруе, Людвігсбургу, Вейнгартена [14; 15].

Отже, на нашу думку, освітній простір ФРН достатньою мірою створює організаційно-педагогічні умови для успішного надання послуг у галузі теологічної освіти. Підготовка фахівців з теології цілком спрямована на кадрове забезпечення навчального процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Юридично-правова база, що регулює систему вищої освіти ФРН, визначає загальні норми функціонування теологічної освіти. Поєднання міжнародних, загально-державних і регіональних юридичних актів дає можливість для повноцінної діяльності закладів вищої освіти з надання компетентностей у галузі теології.

Практика надання теологічної освіти представникам конфесій, що не є історично властивими для Німеччини, відповідно до чинної нормативно-правової бази, є свідченням її універсальності та функціональності. Це дає змогу вирішувати завдання надання теологічної освіти в умовах міжкультурного й міжконфесійного взаємопроникнення.

На нашу думку, система взаємодії держави та церкви в практичній діяльності функціонування теологічних факультетів і відповідних напрямів підготовки у ЗВО може бути застосована в діяльності вітчизняної вищої школи. Уважаємо, що подаль-

ше вивчення системи організації й управління теологічної освіти в Німеччині може стати підґрунтям для ефективного реалізації цієї діяльності й в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Викладання ісламу у німецьких школах. URL: islam.in.ua/20/ukr/full.../1/index.html.
2. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття / пер. з фр. Ж.-П. Віллем. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. 331 с.
3. Дяченко Л.М. Formi i методи психолого-педагогічної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл в університетах ФРН. Естетика і етика педагогічної дії. 2016. Випуск 13. С. 172–182.
4. Єленський В. Релігійне навчання й виховання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн. Людина і світ. 2001. № 11–12. С. 32–36.
5. Кумська С.Н. Теология в высшей школе. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2013. № 6 (32). С. 92–93.
6. Международные акты о правах человека: сборник документов. Москва: НОРМА (НОРМА-ИНФРА-М), 2000. 161 с.
7. Мірошникова Е.М. Теология в системе религиозного образования в ФРГ. Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. 2016. № 1. С. 129–142.
8. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини, 23 травня 1949 р. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument-de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru.
9. Рішення Федерального конституційного суду Федеративної Республіки Німеччини. URL: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20081028_1bvr046206.html.
10. Avenarius H. The Case of Germany. Lopes-Muniz J.L.M., Groof de J., Lauwers G. Religious Education in Public School: Study of Comparative Law. Yearbook of the European Association for the Education Law and Policy. Springer, Netherland, 2006. V. VI. P. 145.
11. Deus scientiarum Dominus. URL: <http://cdn.theologicalstudies.net/4/4.1/4.1.2.pdf>.
12. Education and Training Monitor (2017). Vol. 2. Germany. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/sites/education/_les/monitor2017-de_en.pdf, accessed on: 10.0.2017.
13. Handbuch des staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://d-nb.info/948250062/04>.
14. Liste der Hochschulen in Deutschland. URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Hochschulen_in_Deutschland].
15. Religionszugehörigkeiten in Deutschland 2016. URL: [<https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-deutschland-2016>].